

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 24^{ΗΣ} ΜΑΡΤΙΟΥ 1958

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΟΣΜΕΤΑΤΟΥ

Ἐν Ἀθήναις τῇ 24^ῃ Μαρτίου 1958, ἡμέρα Δευτέρα καὶ ὥρα 6^ῃ μ.μ., συνήλθεν ἡ Ὀλομέλεια τῆς Ἀκαδημίας εἰς πανηγυρικὴν συνεδρίαν ἐπὶ τῷ ἔορτασμῷ τῆς Ἐθνικῆς ἑπετείου τῆς 25^{ῆς} Μαρτίου.

Εἰς τὴν συνεδρίαν προσῆλθον ὁ Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως κ. Κ. Γεωργακόπουλος, ὁ Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας κ. Ράμμος, ὁ Ὑπουργὸς τῆς Γεωργίας κ. Χ. Φραγκίστας, ὁ Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν κ. Μ. Πεσματζίου, ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Θεόκλητος, οἱ Μητροπολίται Κυθηναίας καὶ Πάφου, ὁ κ. Σοφ. Βενιζέλος, Καθηγηταὶ τῶν Πανεπιστημίων καὶ ἄλλων ἀνωτάτων Σχολῶν, ὁ Πρόεδρος καὶ ὁ Εἰσαγγελεὺς τοῦ Ἀρείου Πάγου, ἀνώτατοι στρατιωτικοὶ ὡς καὶ πολιτικοὶ ὑπάλληλοι καὶ ἄλλοι ἐπίσημοι προσκεκλημένοι.

Ὁ Πρόεδρος κ. **Γ. Κοσμετάτος**, κηρύσσει τὴν ἔναρξιν τῆς συνεδρίας, δίδει τὸν λόγον εἰς τὸν ἀκαδημαϊκὸν κ. **Γεώργ. Ἀθανασιάδην Νόβαν**, ὅστις, παρελθὼν ἐπὶ τὸ βῆμα, ὠμίλησεν ἔχων ὡς θέμα «*Ἡ ψυχὴ τοῦ Γένους*»¹.

Ἀκολούθως ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς κ. **Ἀναστ. Ὀρλάνδος** ἀνέγνωσε τὴν ἔκθεσιν αὐτοῦ περὶ τοῦ ἀπονεμομένου ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀριστείου τῶν Γραμμάτων καὶ περαίνων ἐκάλεσε τὸν κ. Παν. Κανελλόπουλον εἰς ὃν ὁ Πρόεδρος ἐπέδωκε τὸ ἀπονεμηθὲν εἰς αὐτὸν Ἀριστεῖον².

¹ Βλ. κατωτ., σ. 129 κ. ἐξ.

² Βλ. κατωτ., σ. 149 κ. ἐξ.

Η ΨΥΧΗ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ

ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ
ΓΕΩΡΓ. ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΟΥ ΝΟΒΑ

Τῇ μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐπανάστασι, ἱστορικὸ γεγονὸς οἰκουμενικῆς σημασίας, τὴν προπαρασκευάσε, τὴν κήρυξε καὶ τὴν διεξήγαγε ἡ ψυχὴ τοῦ Γένους. Ἄρχισε τὴν προπαρασκευὴν τῆς ἀπὸ τὴν 29 Μαΐου 1453 μὲ τὴν ὑψηλοφάνταστη δημιουργία ἐνὸς θρόλου. Προκάλεσε τὴν ἔκρηξί τῆς τὴν 25 Μαρτίου 1821 μὲ τὸ ἐνθουσιαστικὸ σάλπισμα ἐνὸς ἔπους.

Δὲν ὑπάρχει κατασκευτικώτερο ἱστορικὸ μυστήριον ἀπὸ τὴ μετεώρισί τῆς ἱστορίας σὲ θρόλον. Δὲν ὑπάρχει ὠραιότερη ἱστορικὴ πραγματώσει ἀπὸ τὴν ὑλοποίησι τοῦ θρόλου σὲ ἱστορία.

Τέτοια ἐπιτεύγματα μόνον ὁ Δημιουργὸς τοῦ κόσμου καὶ μόνον ἡ ψυχὴ εὐγενοῦς Γένους μποροῦν νὰ κατορθώσουν. Εἶναι ἐπιτεύγματα ἐωθινά, συνέχεια ὀνειρών. Δὲν ἔχουν στενὴ σχέσι μὲ τὴν ὄριμη σκέψι τῆς μεσημβρίας, οὔτε μὲ τὴ σοφὴ πείρα τῆς ἐσπέρας, στὸ πρᾶον λυκόφως τῆς ὁποίας καὶ μόνον «ἀρχίζει τὸ πέταγμα τῆς ἡ γλαῦξ τῆς Ἀθηνᾶς»... Καμμιὰ ἀνθρώπινη φαντασία δὲν θὰ τοποθετοῦσε τὴν ἀρχὴν τοῦ Κόσμου σ' ἓνα λαῦρον μεσημέρι ἢ σ' ἓνα θλιμμένο βράδυ ἢ σὲ μιὰ βαλπουργία νύχτα. Σὲ μιὰ ὠραία χαρὰ τὴν τοποθετεῖ πάντα καὶ βλέπει τίς δροσοσταλίδες τῆς χλόης σὰν δάκρυα χαρᾶς τοῦ Θεοῦ...

Κοσμογονικά καὶ τὰ μεγάλα ἱστορικά γεγονότα, ἀποκρῦβουν τὴ γενεσιουργό τους αἰτία στὸ νέφος τοῦ μύθου, φανερώνουν τὴν ἐνέργειά τους σὰν πρωϊνὴ ἀποκάλυψι.

Ὅσο κι ἂν προβάλλεται θαυμαστικὴ τοῦ λογισμοῦ καὶ τῆς γνώσεως ἡ καρποφορία, θαυμασιότερη ὑποβάλλεται τῆς ψυχῆς ἢ ἀνθοφορία. Ἰσχυρότερα θὰ εἶναι πάντοτε τῆς ψυχῆς τῶν λαῶν τὰ σκιρτήματα παρὰ οἱ σεισοὶ τοῦ στοχασμοῦ των. Ἀπὸ τὴν ἔκρηξί τῆς σκέψεως μπορεῖ νὰ προέλθῃ ἓνα νέον σύστημα ζωῆς. Ἀπὸ τὴν ἔκρηξί τῆς ψυχῆς μπορεῖ νὰ προέλθῃ μιὰ νέα ζωὴ ὁλόκληρη. Ἡ βουλή τῶν ἐκλεκτῶν νομοθετεῖ καθεστῶτα, συγκροτεῖ

οργανισμούς, προκαλεῖ πολέμους, ἀπεργάζεται καταστάσεις. Ἡ ψυχὴ τοῦ λαοῦ θεσμοθετεῖ ἀγράφους νόμους, ἐγκυμονεῖ θαύματα, πνευματοποιεῖ τὴν Ἱστορία — ὁμορφαίνει μ' ἓνα λόγο τὴ Ζωή.

Ἔργο τῆς ψυχῆς τοῦ λαοῦ ὑπῆρξεν ἡ Ἐπανάστασι τοῦ 1821. Τῆς Ψυχῆς τοῦ Γένους.

Τὸ Γένος! ... Ἄς μὴν ἀπολησιμονοῦμε τὴν παρθενικὴ αὐτὴ λέξι μὲ τὴν ὁποία κατὰ προτίμησι — ὄχι τυχαία, ὄχι ἀσήμαντη — ἀποκαλοῦσαν τὴν ἐποχὴν ἐκείνη οἱ μεγάλοι πρόγονοι ἄπαν τὸ Ἑλληνικόν. Ὅποιος διαβάξει κείμενα τοῦ 1821 καὶ διὰ μέσου αὐτῶν μνεῖται στὰ ἱστορικά του ἀπόκρυφα, ἡ λέξις Γένος, πὸν τόσο συχνὰ θὰ τὴν ἀπαντήσῃ, τὸν συγκινεῖ μέχρι κατανύξεως. Τοῦ προξενεῖ δέος καὶ χαρὰ μαζί, πόνο μαζί καὶ πάθος. Μοιάζει ὡσὰν νὰ περικλείη στὴ σημασίᾳ της, ὄχι ἀντιθεμένα μὰ συνθεμένα, μεγαλεῖο καὶ μαρτύριο, κατατρεγμὸ καὶ θρίαμβο, ὀλοκαύτωμα καὶ τρόπαιο. Δίνει ἡ λέξις Γένος τὴν αἴσθησι ὄχι μονάχα τοῦ Ἑλληνικοῦ παρόντος ἀλλὰ ταυτόχρονα καὶ ὅλου τοῦ Ἑλληνικοῦ παρελθόντος καὶ ὅλου τοῦ Ἑλληνικοῦ μέλλοντος. Δίνει τὴ νόησι τῆς ἀθάνατης Ἑλλάδος στὴν πρώτη της γέννησι, στὴν αἰώνιά της ἀναγέννησι, στὴν ἀέναη ἐπιβίωσί της. Ἡ Ἐπανάστασι τοῦ 1821, σὰν ξεσηκωμὸς τοῦ Γένους, παίρνει τίς διαστάσεις τῆς θανάσιμης πάλης ὄχι τῶν ἡρώων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν προγόνων καὶ ὅλων τῶν ἐπιγόνων. Γίνεται ἡ ἐπανάστασι τῆς πανστρατιᾶς τῶν Ἑλληνικῶν Ψυχῶν ὅσες ἔζησαν, ὅσες ζοῦν, ὅσες θὰ ἐπιζήσουν. Τῆς μιᾶς καὶ μόνης, μὲ ἄλλα λόγια, ἀναλλοίωτης, ἀστείρευτης Ἑλληνικῆς ψυχῆς, πὸν δὲν ἔπαυε ποτὲ κι οὔτε θὰ πάψῃ νὰ πλουτίζει τὴν Ἀνθρωπότητα μὲ φωτερὲς ἠθικὰς ἀξίες καὶ μὲ ὑψηλὰ ἔργα πολιτισμοῦ.

Στὴ λέξι Γένος, στὴν ἔννοια Γένος καταφύγανε οἱ Ἕλληνες τῆς πτώσεως καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς Ἀναστάσεως, ὡσὰν νὰ ἐγκατάλειψαν ἀπὸ ἀνάγκη σιδερένια κάθε ἄλλην ἔννοια, κάθε ἄλλην πραγματικότητα εὐρύτερης, ἐξαπλωτικώτερης, δυναμικώτερης ὁμαδικῆς παραστάσεως μέσα στὴν πανανθρώπινη κοινωνία. Ἀποδιωγμένοι ἀπὸ τὴν ἔκτασι τοῦ χώρου προσπάθησαν νὰ καταλάβουν σ' αὐτὸν ὅσο παίρνει μικρότερη θέσι γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν συσπειρωμένοι ἐκεῖ τὴ διάρκεια τοῦ χρόνου. Καὶ ἀποσύρθησαν στὴν ἔννοια

τοῦ πρωτόζφου ὀργανισμοῦ, περιορίστηκαν σὶὰ στενὰ πλαίσια του Γένους. Ἡ Φυλὴ εἶναι πλάσμα ὑστερογέννητο. Τὸ Ἔθνος καταστάλαγμα πολυσύνθετο. Ἡ Πολιτεία ὀργανισμὸς χειροποίητος. Ὁ Λαὸς κρᾶμα διηθημένο. Πρωτόγονο, μονοκύτταρο, ἀχειροποίητο, ἄκρατο εἶναι τὸ Γένος. Συναιστᾶ μέσα στὸν ἀνθρώπινο πληθυσμὸ μὴ ζωικὴ μονάδα στοιχειώδη, ἀποφλοιωμένη ἀπὸ κάθε ἐπίκτητο ἐπίθεμα, ἀπὸ κάθε ἐπιγενέστερη προσαύξεισι. Ἄν ἡ κοινωνικὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων ἀρχίζει ἀπὸ τὴν οἰκογένεια, ἡ πολιτικὴ τους ζωὴ ἀρχίζει ἀπὸ τὸ Γένος. Αὐτὸ εἶναι ἡ καταγωγὴ, ἡ ἀρχὴ ἀπὸ τὴν ὁποία παίρνουν ὑπόστασι ὅλα τὰ ὄντα. Δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ μὴν τὸ ἔχη προσωποποιήσει ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ Μυθολογία:

«Γένος — υἱὸς τοῦ Αἰῶνος, ἀδελφὸς τῆς Γενεᾶς, ἔγγονος τῆς Νυκτὸς
» καὶ τοῦ Ἀνέμου Κολπίου. Πατὴρ τοῦ Πυρός, τῆς Φλογὸς καὶ τοῦ
» Φωτός...»

Πρέπει νὰ ἀναδράμωμε στὸν Ὀρφισμὸ γιὰ νὰ πληροφορηθοῦμε ὅτι ὁ Γένος ἦταν ὁ πρῶτος ἐπάνω στὴ Γῆ ἄνθρωπος, αὐτὸς ποὺ ἀνακάλυψε τὸ πρῶτο πῦρ μὲ τὴν τριβὴ τῶν ξύλων. Πρέπει νὰ ἐμβαθύνουμε στὴν ἀποκρυφολογία γιὰ νὰ μάθουμε τὸ μυστικὸ ὅτι ὁ πατέρας τοῦ Γένους, ὁ Αἰὼν, εἶναι τὸ ἀγαθὸ πνεῦμα ποὺ ἐνώνει τὴν ἀνθρώπινη καὶ τὴ θεία φύσι σὲ ἓνα καὶ μόνον ὄν. Ἀλλὰ γιὰ νὰ μὴν περιοριστοῦμε καὶ μόνον στὴν Ἱστορία; Ἀπὸ αὐτὴν θὰ βεβαιωθοῦμε ὅτι τὸ Γένος εἶναι ὁ ἀρχαιότατος καὶ πρῶτος κοινωνικὸς καὶ πολιτικὸς ὀργανισμὸς, αὐτοφυῆς ἐδῶ στὴ γῆ τῶν Ἀθηναίων προτοῦ τὴν ὀργάνωσι ὁ Θησεὺς μὲ τοὺς ἄλλους του, προτοῦ τὴν σπεύρη ὁ Σόλων μὲ τοὺς νόμους του.

Στὸ Γένος αὐτό, τὸ αὐτοφυῆς καὶ ἀνθύπαρχτο, τὸ ἀξερρίζωτο καὶ τὸ ἀμάραντο, τὸ ἱκανὸ νὰ ζήσει καὶ σὶὰ πῶς χέρσο, τὸ πῶς ἄνυδρο, τὸ πῶς λιθόσπαρτο χωράφι τῆς πατρικῆς γῆς (ἔτσι εἶχε καταστήσει ἡ Ἑλλάδα σὶὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας), σ' αὐτὸ τὸ Γένος ἐμπιστεύθηκε ἡ Θεία Πρόνοια τὴ ρανίδα τοῦ Ἑλληνικοῦ αἵματος, τὸν κόκκο τοῦ ἑλληνικοῦ σπέρματος, τὴν ἀχτίδα τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος — τὰ ὕστατα τῆς ὑπάρξεώς μας ζώπυρα! Καὶ ἡ Ψυχὴ τοῦ Γένους τὰ πῆρε καὶ τ' ἀπόκρυψε κάπου στοὺς Δωρικὸς δρυμούς, ὅπου πνεύματα χθόνια πατρῶα — Δράκοι τῶν παραμυθιῶν — περι-

φρουροῦν τὸ ἀποθεματικὸ κεφάλαιο τῆς καταβολῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ, κά-
 πον στίς Αἰγαιοπελαγίτικες θαλασσοσπηλιές, ὅπου πνεύματα ἐνάλια μη-
 τρώα — Νεραΐδες τῶν θρούλων — διαφυλάττον τὸν ἀποθησαυρισμένο πλοῦτο
 τῶν ἐλληνικῶν αἰώνων... Τὰ ὕστατα ἐκεῖνα ζώπυρα τῆς ὑπάρξεώς του —
 κόκκο σπέρματος, σταγόνα αἵματος, ἀχτίδα πνεύματος — ἡ Ψυχὴ τοῦ Γέ-
 νους τὰ ζωογόνησε, τὰ καλλιέργησε, τὰ ἀξιοποίησε, τὰ γιγάντωσε! Πῶς
 ἔγινε τὸ «ἄφραστον θαῦμα»; Ἄς προσγειωθοῦμε στὸ ἱστορικὸ ἔδαφος —
 ἂν καὶ πολὺ φοβοῦμαι ὅτι ἡ Κλειὴ θὰ ἀναγκασθῇ ἀπὸ τὴν πραγματικό-
 τητα νὰ ἐπαναλάβῃ τὰ περὸντα ἔπεα τῆς Καλλιόπης...

29 Μαΐου 1453.

Ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία τοῦ Βυζαντίου καταλύεται. Ὁ τελευταῖος
 Αὐτοκράτωρ πέφτει νεκρός, ἡρωϊκὰ μαχόμενος τὸν ὑπὲρ τῶν ὅλων ἀγῶνα.
 Τὸ ἱερὸ τέμενος τῆς Ὁρθοδοξίας, ἡ Ἁγία Σοφία, μολύνεται καὶ παραδίνε-
 ται σὲ ἄλλη λατρεία. Δὲν μένει τίποτα ὀρθό: «Πάντα τὰ ἐνδοξα ἡμῶν κατέ-
 πεσαν», θρηνολογεῖ ὁ χρονογράφος. Καὶ πράγματι ὅλο τὸ αὐτοκρατορικὸ
 μεγαλεῖο μας ἔχει συσσωρευθῆ σὲ ἄμορφα ἐρείπια. Τὸ Ἔθνος συντρίβεται
 κάτω ἀπὸ τὰ σιδερένια πέλματα βαρβάρων κατακτητῶν. Ἡ Φυλὴ σπα-
 ράζεται ἀπὸ ἄγρια σμῆνη φανατισμένων ἀλλοθρήσκων ὀρδῶν. Τὰ φαινό-
 μενα μαρτυροῦν πλήρη καταστροφή, ὀλοκληρωτικὸν ὄλεθρο, ὀριστικὸ τέλος
 τοῦ ἱστορικοῦ μας βίου. Ὁ Ἑλληνισμὸς ὅμως ἔχει ζώπυρα ἀθάνατα στοὺς
 μυχοὺς τῆς ψυχῆς του. Κάτω ἀπὸ τὴν ἀσφυκτικὴν πίεσιν τῆς ἀμείλικτης πρα-
 γματικότητος συνθλίβει κάθε ἄλλη μορφή ὁμαδικῆς του ἐκφράσεως καὶ συ-
 σπειρώνεται σὲ ὅ,τι πιὸ κνιταρικό, σὲ ὅ,τι πιὸ πυρηνικὸ ὑπάρχει: Συσπει-
 ρώνεται στὸ Γένος!

Δὲν ἦταν πλέον Αὐτοκρατορία. Δὲν ἦταν πλέον Πολιτεία. Δὲν ἦταν
 Ἔθνος. Δὲν ἦταν Φυλὴ. Ἦταν ὅμως καὶ ἔμεινε Γένος! Τοῦ Γένους ἡ Ψυχὴ
 — ἀσύλληπτη, ἀνυπότακτη, ἀδάμαστη — δὲν παραδίνεται στὸν Κατακτητῆ.
 Μένει ὄχι μόνον ζωντανὴ ἀλλὰ καὶ ἐλεύθερη, ὄχι μόνον ἐλεύθερη ἀλλὰ καὶ
 ἐνεργός. Μὲ τὴν πιὸ μυστηριώδη ἐπενέργεια, τὴ Βασιλεία πὺν ἀνετρόπη
 μέσα στὸ χῶρο, τὴ μεταθέτει μέσα στὸ χρόνο. Τὴν ἀποσπᾷ ἀπὸ τοὺς τόπους

τοῦ παρελθόντος καὶ τὴν ἐξαπολύει στοὺς καιροὺς τοῦ μέλλοντος. Στὴ θέσι τῆς καταλυμένης Ἀυτοκρατορίας τῶν ἐνσάρκων σωμάτων, ἰδρῦει αὐτομάτως νέαν Ἀυτοκρατορίαν ἀσάρκων πνευμάτων. Στὸν τόπο τοῦ θυσιασμένου θνητοῦ Ἀυτοκράτορα ἀνακηρύχγει εὐθὺς ἀμέσως νέον Ἀυτοκράτορα ἀθάνατον: *Τὸ Μαρμαρωμένο Βασιλῆα! Καὶ γὰρ θρόνον του ὑψώνει ἕναν τάφο. Καὶ ποῦ τοποθετεῖ τὸν ἰδεατὸν αὐτὸν ταφόθρονον; Στὴ βεβηλωμένη τῆς Ὁρθοδοξίας Ἀκρόπολι, κάτω ἀπὸ τοὺς θόλους τῆς Ἁγιά-Σοφίας... Θεματοφύλακα τοῦ Ἐθνικοῦ Παλλαδίου διώριζεν ὁ θρῦλος τὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία!*

Τί κι ἂν διαλύθησαν οἱ στρατιῆς τῶν ἐνσωμάτων πολεμικῶν δυνάμεων τοῦ Βυζαντίου; Ἡ Ψυχὴ τοῦ Γένους ἐπιστρατεύει πάραυτα στὴ θέσι τοὺς ἀναρίθμητα πλήθη ἀσωμάτων δυνάμεων ὠχυρωμένων σὲ ἄπαρτο Κάστρο, ἀρματωμένο μὲ ἀκατανίκητα ἠθικὰ καὶ πνευματικὰ ὄπλα.

Τὸ ὑπερφυσικό, τὸ θαυματουργικὸ αὐτὸ κατόρθωμα — τὴν ἄμεση ψυχικὴ ἀναστήλωσι τῆς Ἀυτοκρατορίας — δὲν τὸ ἐπέτυχε κάποιος ἐπιζήσας πρωτοσπαθᾶριος τῆς θανούσης Βασιλίδος, οὔτε κάποιος διαφυγόντες τὸ θάνατο πνευματικοὶ ἀριστεῖς τοῦ Ἐθνους, οὔτε κανένας ἀπόκοσμος ἐρημίτης, θρηνητὸς τοῦ παρελθόντος καὶ προφήτης τοῦ μέλλοντος. Τὸ ἐπέτυχεν αὐθόρμητα, ἀκαριαῖα, ἀπὸ φυσιολογικὸ ἀντιδραστικὸ σπασμὸ τῆς ζωντάνιας του, ἡ Ψυχὴ τοῦ Γένους!

Αὐτὴ μὲ ἀστραπιαία ἐπιδεξιότητα ξανάδεσε τὴν ἱστορικὴ μας συνέχεια στὸ ἴδιο μέρος ποὺ τὴν ἔκοψε τὸ σπαθὶ τοῦ Μωάμεθ. Αὐτὴ, μὲ καταπληκτικὰ εὐστοχὴν ἐτοιμότητα, τὴν ἴδια στιγμή τῆς μεγάλης Κηδεῖας, ἐπρόβαλε στὸ ἄπειρο τὸ ἔκπαγλον ὄραμα τῆς Μεγάλης Ἰδέας.

Ὁ νεκρώσιμος ψαλμὸς τῆς Ἀυτοκρατορίας εἶχε τὴν πιὸ ἀνεπάντεχη, τὴν πιὸ ἀνιστόρητη ἐπιδό — μιὰν ἐπιδὸ γεμάτη ἀναστάσιμη πίστι καὶ ζωογόνο αἰσιοδοξία:

«Σώπασε Κυρὰ Δέσποινα καὶ σεῖς ἴκονες μὴν κλαῖτε:

πάλε μὲ χρόνια μὲ καιρούς, πάλε δικά μας θά'ναι!»!

Ἦταν ἡ ψυχὴ τοῦ Γένους ποὺ φτερούγισεν ἔτσι χερουβικὰ ἐπάνω ἀπὸ τὰ ἐρείπια τοῦ ὀλέθρου.

Ἦταν ἡ Ψυχὴ τοῦ Γένους πὸν κελιάϊδῃσεν ἔτσι ἐωθινὰ μέσα στὸ σκοτάδι τῆς νύχτας.

Ἦταν ἡ Ψυχὴ τοῦ Γένους πὸν ἀνάρπαξεν ἔτσι ἀπόκοτα στοὺς κόλπους τῆς τὴν ἀποτροπαια τῆς τραγικῆς ἐκείνης ὥρας ἱστορία καὶ τὴ μεταμόρφωσε σὲ ὠραιότατο θροῦλο. Ὁ Κατακτητὴς καρπολογοῦσε τὴν Ἱστορία. Ὁ Κατακτημένος ἀνθολογοῦσε τὸ Μῦθο. Ἡ ζωὴ ξεγελοῦσε τὸ θάνατο...

Γένος, πὸν ἐκδηλώνει τέτοιες βαθύφυγες, τέτοιες θεόπνευστες ἀντιδράσεις τὴν ἴδιαν ὥρα τῆς ὑλικῆς του ἐκμηδενίσεως, δὲν εἶναι ποτὲ δυνατὸν νὰ ἐξαφανιστῇ ἀπὸ τοῦ ἱστορικοῦ βίου τὴν ἐλεύθερη παλαιστρα. Ἡ ἀνάστασι του εἶναι βέβαιη ἀπὸ ἀναπόφευχτο αὐτοαναγκασμὸ τῆς Ἱστορίας, ἐὰν ἡ Ἱστορία ἔχη — ὅπως καὶ ἔχει — τὸ πνεῦμα τῆς, τὸ νόημά τῆς, τοὺς σκοποὺς τῆς μέσα στὴν ἀνέλιξι τῆς ζωῆς τῶν ὄντων.

Ἄλλὰ δὲν ἐσταμάτησεν ἡ ψυχὴ τοῦ Γένους στὸν πύραυλο τῆς Μεγάλῃς Ἰδέας, πὸν ἐξακόντισε στὸ ἱστορικὸ διάστημα. Ἐπακολούθησε συνεχῆς ἐνέργεια, ἀλλεπάλληλες ἐκρήξεις δραστηριότητος, πὸν ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλη καὶ ὅλες μαζί πρὸς ἓνα ἔτειναν ἱερὸ σκοπὸ: Τὴν Ἀνάστασι τῆς Πατρίδος!

Δὲν ἐπικαλοῦμαι ποιητικὴ φαντασία ἀλλὰ μόνον ἱστορικὴν αἴσθησι καὶ βαθειὰ πίστι στὴν ὑπαρξί ἡθικοῦ κόσμου, γιὰ νὰ ὑποστηρίξω ὅτι στὴν πνευματικὴν ἐνέργεια τῆς Ψυχῆς τοῦ Γένους ὀφείλονται ὅλα τὰ ἐπακολουθήσαντα φαινόμενα καὶ συμβάντα, τὰ ὁποῖα διατήρησαν ἄσβεστη τὴν ἱερὴ φλόγα στα στήθη τῶν σκλάβων Ἑλλήνων.

Ἡ προβολὴ τῆς Ἐκκλησίας σὰν Ὑπέριστης Ἀρχῆς τοῦ Γένους, ἡ ἀέναη ἀνανέωσι τοῦ σφρίγγου τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων μὲ τὸ Μεγαλέξαντρο πὸν ζεῖ καὶ βασιλεύει, μὲ τὸ Μαρμαρωμένο Βασιλῆα πὸν περιμένει τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἡ διατήρησι τῆς κοινοτικῆς αὐτοδιοικήσεως μὲ διάφορες μορφὰς Δημογεροντίας, ἡ βαθειὰ μέχρι μυστικισμοῦ στροφή πρὸς τὴν παιδεία, ἡ διασπορὰ τῶν σοφῶν τοῦ Βυζαντίου στὶς χῶρες καὶ στὶς ἀγλῆς τῆς Εὐρώπης, ἡ ἔντονη ἐπίδοσι στὸ ἐμπόριο καὶ στὴ ναυτιλία, τὸ αὐτόματο ξεφύτρωμα προφητῶν καὶ χρησμῶν, ἡ πρόθυμη αὐταπάρησι καὶ θυσία τόσων νεομαρτύρων τῆς Ὁρθοδοξίας, ἡ ἀναβίωσι τῶν Ἀκριτῶν μὲ τὴ μορφὴ τῶν Κλεφτῶν καὶ τῶν Ἀρματολῶν, τὸ ἀφθονο πηγαῖο ἀνάβλυσμα ἡρωϊ-

κῆς δημώδους ποιήσεως, ὅλα αὐτά, ἐγγυητήρια τῆς ἀδιάσπαστης ἐνότητος τοῦ ἑσωτερικοῦ βίου, τὰ δημιουργοῦσε καὶ τὰ κινοῦσε καὶ τὰ ἐναρμόνιζεν ἡ Ψυχὴ τοῦ Γένους.

Αὐτὴ ἦταν ἐνσαρκωμένη στὸν πρῶτον ὑπόδουλο Πατριάρχη Γεώργιο Σχολάριο Γεννάδιο, ὅταν ξεκινοῦσε νὰ προγραμματίσῃ τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ σκλαβωμένου ποιμνίου του, δογματίζοντας «Τίς οὐχ ὁμολογεῖ βελτίους Ἑλληνας πάντων ἀνθρώπων γενέσθαι;».

Αὐτὴ οἰστροηλατοῦσε τοὺς ἀποστολοὺς τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος ἀνὰ τὴν Ἑσπερία, τὸν Βησσαρίωνα, τὸν Τραπεζούντιο, τὸν Χρυσολωρᾶ, τὸν Ἐρμώνυμο, τὸ Μάρκο Μουσοῦρο, τὸν Ἰανὸ Λάσκαρι, τὸ Λέοντα Ἀλλάτιο, τὸν Ἀντώνιο Ἐπαρχο, τοὺς Ἀργυροπούλους.

Αὐτὴ ὠπτασίαζε τοὺς ἀνήσυχους καλόγερους — ὅπως τὸ Θεόκλητο Πολυεῖδη, τὸν ἐφευρέτη τοῦ «Ἀγαθαγγέλου», ὅπως τὸν Ἐθνομάρτυρα Κοσμᾶ τὸν Αἰτωλὸ — καὶ τοὺς ἀνάδειχνε ἀκαμμάτους σπορεῖς ἐλπιδοφόρων χρησιμῶν ἀνὰ τὰ πέρατα τῆς Ἑλλάδος.

Αὐτὴ ὄρθωνε ὑπεράνω τῶν κυρτωμένων σκλάβων τὸ εὐθυτενὲς ἀνάστημα τοῦ ἐνθέου ἐθναποστολοῦ Ρήγα Φερραίου.

Χρειαζόταν βαθύτατη σοφία ἢ ὑψηλότατη ἀποκάλυψιν γιὰ νὰ συλληφθῇ ξεκάθαρα στὴν ἐνδόξατη οὐσία του τὸ ἐθνικὸ πρόβλημα καὶ νὰ συναχθῇ τὸ φωτεινὸ συμπέρασμα ὅτι ὅσα χάθηκαν στὸν φανερὸ κόσμον τῆς ὑλικῆς ζωῆς ἔπρεπε νὰ κερδηθοῦν στῆς ψυχικῆς ζωῆς τὸ μυστικὸν κόσμον. Καὶ πρὸς ἐκεῖνον νὰ στραφῇ κάθε ἠθικὴ προσπάθεια.

Κατάφωτη ἀπὸ τὴν θεικὴν ἐκείνη ἀποκάλυψιν ἡ Ψυχὴ τοῦ Γένους ἀκτινοβολοῦσε στὰ ὑποσυνειδήματα τοὺς χρησμούς τοῦ Ἀγαθαγγέλου, ἀκτινοβολοῦσε στίς συνειδήσεις τίς διδαχὰς τοῦ Κοσμᾶ καὶ τοῦ Κοραῆ, ἀντιλαλοῦσε ἀπὸ χαράδρα σὲ χαράδρα τὰ θούρια τοῦ Ρήγα, ἀντιλαλοῦσε ἀπὸ λαγκάδι σὲ λαγκάδι τὰ ἡρωϊκὰ τραγούδια τῆς κλεφτουριάς. Ἡ Ψυχὴ τοῦ Γένους, μὲ τὴ μυστηριώδη τῆς ἐπεξεργασία στὸ ἄδυτο τῶν ἀδύτων τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως, ἴδρνε τὰ Διδακτήρια τῶν Ἀθηνῶν, τοῦ Ἁγίου Ὁρους, τῆς Πάτμου, τῶν Ἰωαννίνων, τῆς Μοσχολόεως, τῆς Σμύρνης, τῶν Κυδωνιῶν, τοῦ Μεσολογγίου, τῆς Δημητσάνας, τῆς Δομοτινᾶς, τῶν Βραγγα-

νῶν καὶ τόσα ἄλλα. Ἰδρνε προπάντων τὸ ὑποβλητικὸ ἐκεῖνο καὶ συγκινητικὸ «Κρυφὸ Σχολεῖο», πὸν δὲν ὑπάρχει ἄλλο παρόμοιό του στὴν πνευματικὴ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος ὅλης!

Ἡ Ψυχὴ τοῦ Γένους ὕψωνε τοὺς ἀριστοκράτες τοῦ Φαναριοῦ στὸ μαρτυρικὸ μεγαλεῖο τῶν Διερχομένων τῆς Πύλης καὶ τῶν Ἡγεμόνων τῆς Μολδοβλαχίας, ἀπὸ τὸ ἔπακρον τοῦ ὁποῖου τόσες φορὲς ἐκύρωσαν μὲ τὸ ἴδιο τοὺς αἶμα τίς φανερὲς καὶ κρυφὲς γιὰ τὸ μέλλον τῆς Ἑλλάδος ὑπηρεσίες τους.

Ἡ Ψυχὴ τοῦ Γένους ἐμφώλευε καὶ στίς πεζότερες ἀκόμα ἐπιτυχίες τῆς Ἑλληνικῆς δραστηριότητος: διαπιστώνεται ἡ εὐεργετικὴ της διείσδυσι καὶ στὰ θησαυροφυλάκια τῶν ἐμπορῶν τῆς Βενετίας, πὸν τόσον πρόθυμα χρηματοδοτοῦσαν ἐκδόσεις ἐθνωφελῶν βιβλίων, καὶ στίς ὑπόγειες στέρες μὲ τὰ τάλλαρα τῶν Κουντουριώτηδων, πὸν τόσον ἀδίσταχτα ἄδειασαν ὑπὲρ τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος.

Ἡ Ψυχὴ τοῦ Γένους μὲ τὴν ἀκατασίγαστη δημιουργικὴ της ἀνησυχία ὀργάνωνε πότε τὴ «Φιλόμουσο Ἐταιρεία», πότε τὸ «Ἑλληνόγλωσσο Ξενοδοχεῖο» καὶ τέλος, μὲ τὴν ἐμπνευσμένη πρωτοβουλία ἀσήμων καὶ ταπεινῶν ἐμπορῶν τῆς Ὀδησοῦ, τὴν θαυμαστὴν ἐκείνη «Φιλικὴν Ἐταιρείαν», πὸν συνένωνε τοὺς πόθους, τὰ ὄνειρα, τίς ἐλπίδες τῶν ἀπανταχοῦ Ἑλλήνων σὲ κοινὴ θέλησι καὶ ἀπόφασιν Ἀγῶνος.

Ἡ Ψυχὴ τοῦ Γένους ἀνέβαζε τοὺς Κλέφτες στὰ φαράγγια τῆς Γκιώνας καὶ τῆς Διάκουρας, κατέβαζε τοὺς Ἀρματολούς στὴν πολεμικὴν Ἀκαδημία τοῦ Ἀλῆ - Πασσᾶ τῶν Ἰωαννίνων, περιδιάβαζε τοὺς νησιῶτες ναυτίλους στὴν κυριαρχία τῶν κυμάτων τῆς Μεσογείου καὶ τῆς Μαύρης Θάλασσας.

Ἡ Ψυχὴ τοῦ Γένους ἀναβε τὴ θροναλλίδα γιὰ τίς ἔνδεκα μικρὲς καὶ μεγάλες ἐξεγέρσεις, πὸν σημειώθηκαν κατὰ τὴ διάρκειαν τῶν τεσσάρων αἰώνων τῆς σκλαβιάς, πότε στὴ Μάνη, πότε στὸν Πόντο, πότε στὴν Ἠπειρο, ἀπὸ τὸν Κροκόνηλο Κλαδᾶ ἕως τὸ Διονύσιο Τρίκκης, ἀπὸ τὸν Μπούα Γρίβα ἕως τὸν Λάμπρο Κατσώνη — τίς ἔνδεκα ἐξεγέρσεις πὸν κατάληξαν στὴν ὄριμην, ἀποφασιστικὴν, ἐθνεγερεσία τοῦ 1821...

«Πάλε με χρόνους, με καιρούς πάλε δικά μας θά'ναι!»

Τὰ προφητεμένα χρόνια ἔφτασαν! Οἱ προαναγγελλμένοι καιροὶ ἤρθαν! Τὸ πονεμένο ἐρωτηματικὸ τοῦ Ρήγα Φερραίου «Ὡς πότε, παλληκάρια;» ἐπῆρεν ἀπάντησι καταφατικὴ στὸ Μοναστήρι τῆς Ἁγίας Λαύρας: «Ποτὲ πιά σκλάβοι!».

Ἡ Ψυχὴ τοῦ Γένους ὄρθωσε κορμιὰ καὶ ὄπλισε χέρια. Τὰ βογγητὰ τῆς καὶ τὰ μοιρολόγια τῆς, οἱ προσευχὲς καὶ τὰ τραγούδια τῆς, οἱ χρησιμοὶ καὶ τὰ παραμύθια τόσων αἰώνων συμπτήχθησαν σὲ μιὰ καὶ μόνον μυριοστομῆ, ἀνέκκλητη ἀνακραυγὴ: «Ἐλευθερία ἢ Θάνατος!».

Δὲν ἦταν σχῆμα λόγου τὸ «Ἐλευθερία ἢ Θάνατος», δὲν ἦταν σύνθημα πολιτικὸ ἢ πολεμικὸ ἔναυσμα. Ἦταν ὄρκος φοιχτός, δοσμένος ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων μὲ ἀποφασιστικὴ ἀμετάκλητη. Κάθε ξεσηκωμένος ραγιᾶς ἀποτελοῦσε τὴν ὥρα ἐκείνη συνειδητὴ ἐνσάρκωσι τῆς πιὸ μεγάλης ιδέας τοῦ ἀνθρώπινου πολιτισμοῦ, τῆς Μητέρας ὅλων τῶν ἄλλων ιδεῶν, τῆς ιδέας τῆς Ἐλευθερίας. Καὶ ἡ ιδέα αὐτὴ δὲν ἦταν μόνον πνεῦμα, ἦταν καὶ πράξι, δὲν ἦταν μόνον λόγος ἦταν καὶ ξίφος. Ἦταν ἀπόφασι θανάτου! Καὶ ἀπὸ τοῦ θανάτου τὴν ἀπόφασι γεννιέται πάντοτε ἡ πιὸ ρωμαλέα, ἡ πιὸ ὡραία κατάφασι τῆς ζωῆς. Χωρὶς ἀπόφασι θανάτου δὲν ὑπάρχει τὸ ἐνδοξότερο τῆς ζωῆς στεφάνωμα: ἡ Ἀθανασία!

Τὴν ἱστορικὴ ἐκείνην ὥρα τοῦ 1821 ὅλες οἱ ἑλληνικὲς ψυχές, ὅλες οἱ ἑλληνικὲς συνειδήσεις, βρέθηκαν ὡσὰν τοποθετημένες ἀπὸ τὴ Μοῖρα, ὅλες ὁμόκεντρος, ὅλες ἐξ ἴσου πλησίον στὸ πνεῦμα καὶ στὸ νόημα τοῦ Ἀγῶνα γιὰ τὴν Ἐλευθερία. Ἡ ψυχικὴ ἐκείνη ἀρμονία, ὅσο κι ἂν διασπαστήκε πολλὲς φορὲς κατὰ τὴν ἐξέλιξι τῆς γιγαντιαίας πάλης, εἶχεν ἤδη καταθέσει τὴν τεραστία τῆς ἐγγύησι στὸ θησαυροφυλάκιο τῶν πεπερωμένων...

Τὸ «Ἐλευθερία ἢ θάνατος», ἅπαξ ἐκστομίζεται, οὔτε ἀνακαλεῖται, οὔτε παραγράφεται, οὔτε ἀνατρέπεται. Ἄλλωστε εἶχε καταγραφῆ στὸ ληξιαρχεῖο τῆς Ἱστορίας μὲ τὴ συνυπογραφή τοῦ Ἀρχαγγέλου τῆς 25 Μαρτίου. Καὶ ἡ ληξιαρχικὴ ἐκείνη πράξι, μεταφερομένη στὰ ἐπουράνια Ἀρχεῖα,

ἦταν αὐθεντική καὶ ἀπρόσβλητη ὄχι μόνον στῶν ἀνθρώπων τὴν ἀπόφασιν ἀλλὰ καὶ στοῦ Θεοῦ τὴν εὐδοκία...

Ἡ σύμπτωσι τὴν ἴδιαν ἡμέρα τῆς ἐθνικῆς μας ἐξορμήσεως καὶ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου δὲν ἦταν τυχαία. Ἦταν μοιραία. Ἄγραφοι καὶ ἀναπόδεικτοι εἶναι οἱ Νόμοι ποὺ διέπουν τὴ μυστικὴ ζωὴ τοῦ Κόσμου. Ὅμως ὑπάρχει μυστικὴ ζωὴ. Καὶ συμβολικὰ εἶναι τὰ φανερώματά της. Τὶ λαμπρότερο φανέρωμα; «Σώπασε, Κυρὰ-Δέσποινα, καὶ σεῖς ἴκονες μὴν κλαῖτε...» Στὴν Ἀειπάρθενον, Ὑπέρομαχο Στρατηγό, εἶχεν ἐναποθέσει ἡ Ψυχὴ τοῦ Γένους τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεώς του εὐθὺς ἀπὸ τὴν πρώτη τραγικὴ στιγμή τοῦ θανάτου τῆς ἀνεξαρτησίας του. Στους κόλπους τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας του εἶχεν ἐμπιστευθῆ ὅλα τὰ χρόνια τῆς σκλαβιᾶς τοὺς πόθους, τὰ ὄνειρα, τίς κρυφές της δυνάμεις καὶ τὰ αὐτὰ ὄπλα της ἡ Ψυχὴ τοῦ Γένους. Καὶ ἰδοὺ ὅτι ἕνα πρωὶ τῆς 25 Μαρτίου Ἄγγελος Κυρίου κατέρχεται ἀπὸ τὸν οὐρανὸν γιὰ νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ «Χαῖρε Μαρία Κεχαριτωμένη! Ὁ Κύριος μετὰ σοῦ. Εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξί...» Ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ προσθέσῃ ὁ ἴδιος Ἄγγελος: «Χαῖρε Ἑλλάδα, σκλαβωμένη! Ὁ Κύριος μετὰ σοῦ. Εὐλογημένη σὺ ἐν ἔθνεσι...». Πῶς νὰ μὴ συμβολίξῃ πῶς στὸν αἰῶνα τὸν ἅπαντα ἡ 25 Μαρτίου τὸν ὑπερούσιο συνταυτισμὸ τῆς Θερησκείας καὶ τοῦ Ἔθνους, τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ; «Σήμερον τῆς σωτηρίας ἡμῶν τὸ κεφάλαιον καὶ τοῦ ἀπὸ αἰῶνος μυστηρίου ἡ φανέρωσις...» — ὁ ὕμνος μπορεῖ κάλλιστα νὰ ἀναφερθῆ μὲ τὰ ἴδια λόγια εἴτε στὴ Μητέρα τοῦ Θεοῦ, εἴτε στὴ Μητέρα τῶν Ἑλλήνων!

Ἐνα κρίνο ἐνδοξότερο ἀπὸ δάφνη καὶ μιὰ δάφνη ἀγνότερη ἀπὸ κρίνο συνθέτουν τῆς 25 Μαρτίου τὸν ὠραιότατο στέφανο, μὲ τὴν αἴγλη τοῦ ὁποίου ἡ θεία κατάβασιν καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἀνάβασιν συναντῶνται εἰς τὸ μέσον τῶν οὐρανῶν!

Ὅσοι μποροῦν νὰ κρατήσουν «πάντ' ἀνοιχτά, πάντ' ἄγρυπνα τὰ μάτια τῆς ψυχῆς τους» δὲν δυσκολεύονται νὰ ὁραματισθοῦν στὴ μυσταγωγία τῆς 25 Μαρτίου τὴν ἐνότητα τῶν μυστηρίων τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Ἑλληνικῆς Ἀπελευθερώσεως. Μήπως καὶ γενικώτερα ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου δὲν εἶναι ὁ Εὐαγγελισμὸς τοῦ

θριάμβου τῆς Ἐλευθερίας; Τί ἄλλο συμβολίζει ὁ λευκὸς κρίνος ποὺ προσφέρει Ἄγγελος Κυρίου στὴν Παρθένον Μαρία παρὰ τὴν ἀχραντὴ ἀγνότητά τῆς ψυχῆς; Καὶ τῆς ἀγνῆς ψυχῆς προϋπόθεσι καὶ κατάφασι καὶ καταξίωσι ποῖο ἄλλο πραγματικὸ γεγονὸς εἶναι παρὰ ἢ Ἐλευθερία; Μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ ἀγνότης παραβιασμένη καὶ καταναγκασμένη;

Ἄλλὰ καὶ ἀκόμη εὐρύτερα ἂν ἐξετάσωμε τὸ Μυστήριον τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ἀκόμη περισσότερο θὰ πεισθοῦμε ὅτι δὲν εἶναι τοῦτο παρὰ θεία ἐξαγγελία, οὐράνια ἐντολή, ἐπίγεια πραγμάτωσι τοῦ θαύματος τῆς ἀπόλυτης ἐλευθερίας. Ἡ συνέργεια τῆς ὕλης ἀποκλείεται ἐντελῶς. Ἡ παντοδυναμία τοῦ πνεύματος θριαμβεύει. Ἄσπορη, ἄμωμη πραγματοποιεῖται ἢ ἐνανθρώπουσι τοῦ Σωτῆρος. Στὴν ἱστορία τῆς ζωῆς ἔχει παρουσιασθῆ ποτὲ ἄλλοτε πρὸ ἀπόλυτα ἐλεύθερη πραγμάτωσι;

Ἄν ἀναζητήσωμε τὴν βαθύτερη οὐσία τῆς Ἐλευθερίας θὰ βροῦμε ὅτι τὴν ἀποτελεῖ ἢ ἐνωσι τοῦ θείου καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου... Κανεὶς δὲν μετέχει περισσότερο τῆς θείας φύσεως παρὰ μόνον ὁ ἀληθινὰ ἐλεύθερος ἄνθρωπος. Αὐτὸς καὶ μόνον ὑψώνεται ἐγγύτατα πρὸς τὸν θρόνον τοῦ Θεοῦ γιὰ νὰ τὸν δοξολογήσῃ. Καὶ μόνον στὴ δική του ἐπὶ γῆς καλύβα κατέρχεται αὐτοπρόσωπος ὁ Θεὸς γιὰ νὰ τὸν παρηγορήσῃ. Παρουσία Θεοῦ εἶναι ἢ Ἐλευθερία. Καὶ παρουσία Θεοῦ δημιουργικῶν. Ἡ δημιουργία τοῦ Κόσμου προῆλθεν ἀπὸ τὴν ἀπόλυτα ἐλεύθερη βούλησι τοῦ Θεοῦ. Καὶ κάθε ὑψηλὴ ἀνθρώπινη δημιουργία ἔχει σὰν θεόδοτη προϋπόθεσι τὴν ἀπόλυτη ἐλευθερία σκέψεως καὶ δράσεως. Ἐπιτέλους δὲ σὰν κατακόρυφη ἔξαρσι κοσμογονικῆ, κοσμοπλαστικῆ, τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ Θυσία τοῦ Υἱοῦ τοῦ Ἀνθρώπου τὴν ἐλευθερία τῶν ψυχῶν κήρυξαν, τὴν ἐλευθερία τῶν ψυχῶν πραγματοποίησαν. Καὶ μὲ αὐτὴν λύτρωσαν τὴν Ἀνθρωπότητα ἀπὸ τὴν ἁμαρτία, μὲ αὐτὴν ἔσωσαν τὸν κόσμον ὁλόκληρον!

Νὰ συνδεθῇ τόσο στενά, καὶ τυπικὰ καὶ οὐσιαστικὰ, καὶ συμβολικὰ καὶ πρακτικὰ, ἢ Ἐθνικὴ μας Ἑορτὴ μὲ τὴν Ἑορτὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Παρθένου, αὐτὸ ἦταν ἓνα νέο δεῖγμα ἐννοίας μὲ τὸ ὁποῖο προνομακὰ καὶ πάλι μᾶς εὐεργετοῦσεν ἢ Θεία Πρόνοια. Τὴν εὐνοια αὐτὴ καὶ τὴν ἀναγνώρισε καὶ τὴν τίμησε καὶ τὴν ἀξιοποίησε τὸ Ἑλληνικὸ Γένος.

Πόσα ήρωϊκὰ ἀνδραγαθήματα, πόσοι μαρτυρικοὶ ἄθλοι ἐπακολούθησαν τὴν 25 Μαρτίου 1821! Τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος σύγκορμος, ἡ Ἑλληνικὴ Φυλὴ σύμφυχη, τὸ Γένος ἀναστημένον, ἀντιμέτωπο δὲ ὅλων τῶν Ἰσχυρῶν τῆς Γῆς συνασπισμένων στὴν Ἱερῇ Συμμαχίᾳ, ρίχτηκε στὸν ἀγῶνα μὲ διάπυρρη πίστι, μὲ φωτεινὴ ἔξαρσι, μὲ χαλύβδινη ἀποφασιστικότητα. Ὅπως διάχυτη καὶ διάσπαρτη ἦταν στὰ χρόνια τῆς σκλαβιάς σ' ὅλες τὶς Ἑλληνικὰς συνειδήσεις ἢ ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως, ἔτσι διάχυτη καὶ διάσπαρτη ἦταν στὰ χρόνια τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος σ' ὅλες τὶς Ἑλληνικὰς καρδιὰς ἢ ἀπόφασι τῆς Νίκης. Ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παιδιὰ, ἐμψυχωμένοι ἀπὸ ἀνεκκάλητον οἶστρο, μετὰβαλαν ὅλην τὴν Ἑλλάδα σ' ἓναν ἀπέραντο βωμὸ θυσίας γιὰ τὴν ἐλευθερίαν. Οἱ ἥρωες ἐζήλευαν τοὺς μάρτυρες, οἱ μάρτυρες ἐζήλευαν τοὺς ἥρωες. Κι ἀπ' τὰ «κόκκαλα τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά» βγήκε ὕστερα ἀπὸ ἑφτά χρόνια ἀνένδοτον ἀγῶνα ἢ ἀθάνατη Ἑλλὰς ἀνανεωμένη μὲ καινούργια δόξα μέσα στὴν ἱστορικὴν αἰωνιότητα. Ἡ Ψυχὴ τοῦ Γένους ἐθροιάμβευεν ὀλοκληρωτικὰ!

Τὴ νικηφόρα ἐκείνη ὀλοκλήρωσι δὲν τὴν ἀπεργάστηκε μόνον τὸ πριγκηπικὸ ξίφος τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη, οὔτε μόνον τὸ γιγαγάνι τοῦ Θανάση Διάκου καὶ τὸ καριοφίλι τοῦ Μάρκου Μπότσαρη, τὸ κανόνι τοῦ Ἀντρέα Μιαούλη καὶ τὸ μπουρλότο τοῦ Κωνσταντίνου Κανάρη, ἢ πολεμικὴ πείρα τοῦ Θεόδωρου Κολοκοτρώνη καὶ τὸ στρατηγικὸ δαιμόνιο τοῦ Γεωργίου Καραϊσκάκη. Τὴν ἀπεργάστηκαν μαζί τους τὸ θρησκευτικὸ γόητρο τοῦ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ, τοῦ Βρεσθαίνης Θεοδοωρήτου, τοῦ Ἀνδρούσης Ἰωσήφ, ἢ ἀρχοντικὴ ἐμπειρία τοῦ Μαυρομιχάλη, τοῦ Ζαΐμη, τοῦ Κουντουριώτη, ἢ πολιτικὴ περίνοια τοῦ Μαυροκορδάτου, τοῦ Νέγρη, τοῦ Κωλέτη, τὸ διπλωματικὸ κῦρος τοῦ Καποδίστρια, ἢ ποιητικὴ μεγαλοφυΐα τοῦ Σολωμοῦ, ἢ ὄριμη σοφία τοῦ Σπυρίδωνος Τρικούπη, ἢ δημοσιογραφικὴ γραφίδα τοῦ Θεόκλητου Φαρμακίδη, ἢ ἐπιστημονικὴ ἐμβριθία τοῦ Πολυζωΐδη, τοῦ Κλωνάρη, τοῦ Σχινᾶ, τοῦ Πραϊῆ. Τὴν ἀπεργάστηκεν ἀκόμα τὴ νικηφόρα ὀλοκλήρωσι, μαζί μὲ ὅλες τὶς ἄλλες δυνάμεις πού προαναφέραμεν, ἢ ἀπαραδειγματίστη γενναιοφυχία τῶν Ἑλληνίδων γυναικῶν, πού, ἀνάμεσα σὲ τόσα ἀνεκδιήγητα παθήματα εἴτε στὰ Ψαρά, εἴτε στὸ Με-

σολόγγι, είτε στην Ἀθήνα, οὔτε μιὰ στιγμή δὲν ἐδείλιασαν, οὔτε μιὰ στιγμή δὲν ἀποθάρρουναν μὲ θηλυκὸ λόγο τῶν ἀνδρῶν τὸ μένος. Ἀπεναντίας ἦταν αὐτὲς πὸν παρακινουῦσαν στῆς ἀνδραγαθίας τὴν ἔξαρση καὶ στῆς θυσίας τὸ ὀλοκαύτωμα!

Ἡ Ψυχὴ τοῦ Γένους κυκλοφοροῦσε τὸ ἴδιο μαγικὸ ρευστὸ τῆς πολεμόχαρης ἀνδρείας ἀκόμα καὶ στῶν μικρῶν παιδιῶν τὶς τρυφερὲς φλέβες.

Ὁλην αὐτὴν τὴν καθολικὴν ἀνθησι καὶ τὴν ἰσόμετρη καταβολὴ σθένους καὶ καρτερίας, μένους καὶ ἀκαμψίας, ἡ Ψυχὴ τοῦ Γένους τὴν κυοφόρησε καὶ τὴν γονιμοποίησε. Γιατὶ στὸν τάφο τοῦ Μαρμαρωμένου Βασιληᾶ, ἡ Ψυχὴ τοῦ Γένους δὲν εἶχεν ἀνάγει νεκροκάντηλο, ἀλλὰ φωτὸς ἀνεσπέρου λαμπάδα λαμπριάτικη. Ὁ θρόνος, πὸν μολογοῦσε κρυφὰ ἐπὶ τόσους αἰῶνες, δὲν ἦταν νανούρισμα ἀλλὰ ἐγεγῆριο. Ἡ Μεγάλῃ Ἰδέα δὲν ἦταν ναρκωτικὸ τοῦ ἐθνικοῦ πόνου, ἀλλὰ διεγερτικὸ τῆς ἐθνικῆς ὑπερηφάνειας. Στὴν ἅγια μήτρα τῆς Φυλῆς τὴν ὥρα τοῦ ξεκληρισμοῦ εἶχε πέσει νέος σπόρος γόνιμος. Στὸ «ψυχικὸ» τοῦ Ἔθνους εἶχε σταλάξει καντὸς χυτοσίδηρος. Σὲ κάποια κορυφὴ τοῦ Ὀλύμπου, ὅπου κρύβει τὴν ἀπρόσιτη φωλιά του τὸ πνεῦμα τὸ Ἑλληνικὸ, συνέχιζαν ἀδιάκοπα τὴν Ἀπολλώνεια ἱεροτελεστία τους, καὶ οἱ ἐννέα Μοῦσες...

Τὸ Γένος βρέθηκε τὴ μοιραία ὥρα τῆς ἐξεγέρσεώς του, στὸ μέτρο, φυσικά, τῆς δυνατότητος τῶν ὄρων του καὶ τῶν πόρων του, ὄριμο καὶ πανέτοιμο γιὰ τὸν ὑπὲρ τῶν ὄλων Ἀγῶνα ἀπὸ κάθε ἄποψι, ἠθικὴ καὶ ὕλική.

Καὶ πρῶτα - πρῶτα ἡ μεγάλη του ἱστορικὴ παράδοσι, βαυδύτατα συνειδητοποιημένη σὰν βίωσι ἀληθινή, ἀνθίζε γνήσιες ἀνθζωπιστικὲς ιδέες, πὸν ἔδιναν τὸ πραγματικὸ τῆς νόημα στὴν ἐπανάστασι.

Ἡ ἐνδόφωτη καὶ ἐνεργητικὴ βίωσι τῆς ἱστορικῆς παραδόσεως μέσα στὶς ψυχὰς τῶν ἀφελῶν ἀγωνιστῶν τῆς ἐλευθερίας προκύπτει ἀπὸ τόσα κείμενα καὶ ἀπὸ τόσα γεγονότα! Ἐκπληξί μᾶς προκαλεῖ ὁ πηγαῖος ἀνθρωπισμὸς πὸν ἀναβλύζει σὲ πολλὰς σελίδες τοῦ Μακρυγιάννη καὶ τοῦ Κασομούλη, προδίδοντας προέλευσι ἀπὸ πηγὰς ἀπώτατες πὸν φτάνουν ἕως τοῦ Ομηροῦ τὴν παρθένα οἰκουμενικότητα! Ἄλλην τόσην ἐκπληξί μᾶς προξενεῖ τὸ ἐπεισόδιο τῆς πολιορκίας τῶν Ἀθηνῶν, ὅταν οἱ Ἕλληνες ἔστειλαν

στούς Τούρκους όσο μολύβι τούς ἔλειπε, μὲ τὴν παράκλησι νὰ μὴ γκρεμίζουσι τὶς κολῶνες τοῦ Παρθενῶνα καὶ παίρουν ἀπὸ τοὺς ἄρμους τῶν τὸ μολύβι γιὰ νὰ φτειάνουν σφαῖρες!

Ἡ φροντίδα μέσα στὸν ὄρυμαγδὸ τῶν μαχῶν, γιὰ τὴν ὀργάνωσι καὶ τὴν ἐξάπλωσι τῆς Παιδείας λαμβάνεται μὲ τόσο πόνο, μὲ τόσο ζῆλο, πὸν ἀποκλείεται νὰ εἶναι μίμησι ξενικῆ καὶ πατροπαράδοτης ἐσωτερικῆς ἀνάγκης, ἐλέγχεται ἀπαύγασμα, τόσο πὸν νὰ θυμίζῃ τὸν ὄρισμὸ τοῦ Πλάτωνος ὅτι τὸ φιλομαθὲς καὶ τὸ φιλόσοφον εἶναι τὰ διακριτικὰ γνωρίσματα τῶν Ἑλλήνων. Συγκινητικὰ ἐκθειάζει τὸ 1823 ὁ φιλέλληνας Ἀμερικανὸς Ἐδουάρδος Ἐβερει τὸ γεγονός ὅτι οἱ πλούσιοι Ἕλληνες θυσιάζουσι περιουσίες ὀλόκληρες γιὰ τὴν ἐκδοσι βιβλίων καὶ γιὰ τὴν πρόοδο τῆς Παιδείας.

Μεγαλόπρεπο παρουσιάζεται τὸ δαιμόνιο τοῦ Ἑλληνισμοῦ σὲ ἄλλη του σημαντικὴ ἐκδήλωσι: στὴν πλούσια ἀνάδειξι ἡγητόρων, αὐτῶν πὸν ἀποτελοῦν τὰ «κεφαλαῖα γράμματα τῶν σελίδων τῆς Ἱστορίας», ὅπως ἔχει παρατηρήσει Γάλλος ποιητής. Ἀφθονες, μέχρι πληθωρισμοῦ, ἡγετικὲς φησιγνωμίαι ἀναπηδοῦν ἀπὸ κάθε γωνία τῆς Ἑλληνικῆς γῆς γιὰ νὰ προσφέρουσι στὸν Ἀγῶνα ἐπισκόπους, στρατηγούς, ναύαρχους, ὑπουργούς, παιδαγωγούς, ἱστορικούς, δημοσιογράφους, ποιητάς. Ἀπὸ ποιοῦ δυναμικὸ ὑπέδαφος κορφοβλάστησαν ὅλα αὐτὰ τὰ ἐκλεκτὰ στελέχη, ἂν ὄχι ἀπὸ τὴν Ψυχὴ τοῦ Γένους;

Κάτω ἀπὸ τὴν ἐξαιρετικὴ πολεμικὴν ἡγεσίαν πληθὸς ἐμπειροπόλεμα παλληκάρια — «τὰ μικρὰ γράμματα τῶν σελίδων τῆς Ἱστορίας» — μὲ τὸ γιαταγάνι στὸ πλευρό, μὲ τὸ καριοφίλι στὸ χέρι ξετρούπωναν ἀπὸ κάθε βράχο τοῦ Τυμφρηστοῦ, ἀπὸ κάθε λόγγο τοῦ Ταῦγέτου, φλογοψημένα, μαρτυροκαπνισμένα, πολεμόχαρα, ὀρμητικὰ γιὰ τὸ γιουροῦσι, καρτερικὰ γιὰ τὴν ἄμυνα, πρόθυμα νὰ περιφρονήσουσι τὴ ζωὴ, ἔτοιμα νὰ προτιμήσουσι τὸ θάνατο, μὲ τὴν εὐχὴ «καλὸ βόλι» στὰ χεῖλη, μὲ τὸ ὄραμα τῆς ἐλεύθερης Ἑλλάδας στὰ μάτια...

Τὸν ἄγραφο προγραμματισμὸ ὅλης αὐτῆς τῆς στρατιωτικῆς Προπαιδεύσεως, τὸν ἀναρθρὸν ὀργανισμὸ ὅλης αὐτῆς τῆς πολεμικῆς ἐπιστρατεύσεως ποιοὺς ἄλλους τὸν ἐπεξεργάστηκε παρὰ ἢ Ψυχὴ τοῦ Γένους;

Τὸ «Κρυφὸ Σχολεῖο» τοῦ ὑψηλοῦ φρονηματισμοῦ, τοῦ ἀκμαίου ἠθικοῦ, τοῦ ἀκαταβλήτου σθένους, τῆς ἀκλόνητης πίστεως, ποῦ ἄλλοῦ λειτουργοῦσε παρὰ στὰ ψυχικὰ βάρη τῆς παραδόσεως τοῦ Γένους;

Ἄν ρίξουμε ἓνα βλέμμα στὸ πρωταρχικὸ στοιχεῖο τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου, τῆς Ἑλληνικῆς συνεκτικότητος καὶ τῆς Ἑλληνικῆς, θὰ ἔλεγα ἀκόμα, Μοίρας, στὴ θάλασσα, θὰ ἀντικρούσωμε μὲ κατάπληξι στὴν ἀρχὴ τοῦ 1821 πολυάριθμο στόλο καὶ θὰ μετρήσωμε μὲ θαυμασμὸ 516 πλοῖα, 16.000 ναῦτες, 5.000 κανόνια! Ποιὰ ναυπηγεῖα τὰ σκάρωσαν, ποιὰ ὀπλοουργεῖα τὰ ἀρμάτωσαν, ποιὰ ἐπιτελεῖα τὰ ἐπάνδρωσαν; Χωρὶς ἀξία θὰ ἦταν ὀποιαδήποτε ὑλικὴ στὸ ἐρώτημα τοῦτο ἀπάντησι. Ἀτίμητης ἀξίας εἶναι ἡ ἠθικὴ ἀπάντησι ὅτι κάποια ψυχὴ φιλοτέχνησε τὴ μυστικὴ ἐκείνη προπαρασκευὴ — ἡ Ψυχὴ τοῦ Γένους!

Ἄς μεταπηδήσωμε ἀπὸ τὸν στρατιωτικὸν στὸν πολιτικὸν τομέα. Θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι ὁ τραχὺς πόλεμος ἀπορροφοῦσεν ἐξ ὀλοκλήρου τοὺς ἀγωνιστὰς τῆς ἐλευθερίας. Καὶ θὰ ἦταν φυσικό. Ὅμως δὲν περιορίστηκαν οὔτε ἐξαντλήθηκαν μόνον στῆς πολεμικῆς μάχης τὸ σκληρὸ χρέος. Τὸ αἶτημά τους γιὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς Πατρίδος ἦταν μεσσότερο, εἶχε περιεχόμενα πλήρη. Δὲν ἦταν κενὸς πόθος καὶ ἀφαιρεμένος δραματισμὸς. Ἦταν συνειδητὴ ἐπιδίωξι συγκροτήσεως ἐλεύθερης Πολιτείας. Τὸ γένος ἤθελε νὰ ξαναγίνῃ Ἐθνος. Τὸ Ἐθνος ἤθελε νὰ ξαναγίνῃ Κράτος. Ἄν ἴσως ἡ ἔμφυτη ἀνδρεία καὶ τὸ πολεμικὸ ἔνστικτο ἀρκοῦν γιὰ τὴν διεξαγωγὴ τῶν μαχῶν, οὔτε ἡ ἀπλὴ ἐπιθυμία ἰδρύσεως κράτους, οὔτε ὁ διακαὴς ζῆλος ἀποκτήσεως πολιτεύματος ἀρκοῦν γιὰ τὴν ἐπίτευξι τῆς πολιτικῆς συντάξεως. Τὸ στρατεύεσθαι ἔχει κάποια διαφορὰ ἀπὸ τὸ βουλεύεσθαι. Οἱ ἔμπειροι ἠγέτες καὶ τὰ ἀσκημένα στελέχη εἶναι ἴσως περισσοτέρας ἀνάγκης στὸν τομέα τοῦ βουλεύεσθαι.

Ἄλλὰ δὲν βρέθηκε ἀπαράσκενο τὸ Γένος καὶ στὸν τομέα τοῦτον. Μολοντί μεγάλες του ἠθικὲς ἀξίες ἦταν ἀχρηστευμέναι τὴ στιγμή ἐκείνη γιὰ τὸν Ἀγῶνα, εἴτε γιατί τις εἶχε χρησιμοποιήσει σὲ ὑψηλὰ δικὰς του θέσεις ὁ κατακτητὴς, εἴτε γιατί εἶχαν διασπαρῆ σὲ ξέναις χώραις, παρὰ τοῦτο, μὲ τις ὑπολειπόμενες ἐπιτόπιαι δυνάμεις καὶ μὲ τοὺς διαλεχτοὺς ὁμογενεῖς ποῦ

λίγο-λίγο επαναπατριζοντο, αντιμετωπίστηκεν άποτελεσματικά ή πολιτική ανάγκη. Ὀφείλεται θαυμασμός στην αυθόρμητη καὶ ταυτόχρονη προσπάθεια τῶν ήρωικῶν πολεμιστῶν καὶ τῶν μαρτυρικῶν πληθυσμῶν ὅπως άποχήσουν τὸ ταχύτερο ἔννομο τάξι μέσα σὲ φιλελεύθερο δημοκρατικὸ πολίτευμα. Ἴδιος θαυμασμός οφείλεται στην πνευματικὴν ήγεσία, πὸν μὲ τὰ δικά της μόνο στελέχη μπόρεσε νὰ δώσει μορφή επιστημονικὴ σὺς συντακτικὲς ἐκεῖνες πολιτειακὲς άπόπειρες. Ἡ «Νέα Πολιτικὴ Διοίκησις» τοῦ Ρήγα Φερραίου εἶχε ρίξει σὺς συνειδήσεις τὸν πρῶτο σπόρο τῆς πολιτειακῆς ιδέας καὶ τοῦ φιλελευθέρου πνεύματος. Ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι ἐγείρεται ή πρώτη μετεπαναστατικὴ ἀξίωσι. Καὶ τὴν 7 Νοεμβρίου 1821 ψηφίζεται ἐκεῖ ὁ «Ὁργανισμός τῆς Προσωρινῆς Διοικήσεως τῆς Ἀντικῆς Χέρσου Ἑλλάδος». Ἐπακολουθεῖ ή ψήφισι σὺς Σάλωνα τὴν 15 Νοεμβρίου 1821 τῆς «Νομικῆς Διατάξεως τῆς Ἀνατολικῆς Χέρσου Ἑλλάδος». Πόσον ἀπλᾶ καὶ ἀπερίφραστα ἐκδηλώνει στὸν πρόλογό της τὴν αἴσθησι τῆς ανάγκης! «Ἡ πατρίς — ἔγραφε — φωνάζει πανταχόθεν τὸ ὀγληγορώτερον Διοίκησιν νὰ συστήσωμεν. Δύο πρωτίστας ἀνάγκας ἔχομεν σήμερον, ὁ κατὰ τῆς θηριώδους ὀρμῆς τοῦ τυράννου πόλεμος νὰ εὐδοκιμῆ καὶ τὸ Ἔθνος νὰ σχηματίσωμεν. Μία καὶ τῶν δύο ή θεραπεία ἀνάλογος εἶναι: Διοίκησις». Τὴν 27 Δεκεμβρίου 1821 ψηφίζεται στην Ἐπίδαυρον ὁ Ὁργανισμός τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας, (πὸν εἶχε συσταθῆ ἀπὸ τὸ Μάιο τοῦ 1821 μὲ άπόφασι τῆς Συνελεύσεως τῆς Μονῆς τῶν Καλτεζῶν). Καὶ τὴν 20 Μαΐου 1822 ψηφίζεται σὺς Ἀρμένους τὸ προσωρινὸν πολίτευμα τῆς νήσου Κρήτης. Τὰ τέσσερα αὐτά, σχεδὸν σύγχρονα, τοπικὰ πολιτεύματα μαρτυροῦν τὴν ὀριμότητα καὶ τὴν πληρότητα τοῦ αἰτήματος τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν Ἑλλήνων, ὅπως τοῦτο εἶχεν ἐπωασθῆ ἐπὶ μακρὰ χρόνια μέσα σὺς μόνο ζωντανὸ λουβὶ τοῦ ἐθνικοῦ μας ὑπάρχοντος, μέσα στην Ψυχὴ τοῦ Γένους.

Τὸς τοπικοὺς ἐκεῖνους αὐτοσχεδιασμοὺς διαδέχονται τὰ γενικά γιὰ ὅλη τὴν Ἑλλάδα πολιτεύματα, πὸν ψηφίστηκαν τὴν 1 Ἰανουαρίου 1822 στην Ἐπίδαυρο, τὴν 29 Μαρτίου 1823 σὺς Ἀστρους καὶ τέλος τὴν 1 Μαΐου 1827 στην Τροιζῆνα. Σὺς τελευταῖο αὐτὸ «Πολιτικὸ Σύνταγμα» τῆς Τροιζῆνος εἶχε κατασταλάξει ἀδρότερο τὸ δημοκρατικὸ καὶ φιλελεύθερο πνεῦμα

πὸν κυριαρχοῦσε στὶς ψυχὰς ὄλων τῶν ἀγωνιστῶν. Οἱ λαμπριάτικοι ἀσπασμοὶ πὸν ἀντάλλαξαν μεταξὺ τους οἱ Ἀντιπρόσωποι τοῦ Ἑθνους, ὅταν γιὰ πρώτη φορὰ συνάχτηκαν νὰ ψηφίσουν τὸ πρῶτο τους ἐλεύθερο πολίτευμα, τὰ δάκρυα χαρᾶς πὸν ἔβρεξαν τὸν πρῶτο καταστατικό τους χάρτη, ἀποκαλύπτουν βαθύτατη ἀπὸ μέρους τους συναίσθησι τῆς ἀξίας, πὸν ἐνεῖχεν ἡ πολιτικὴ σύνταξι τῆς Πατρίδος, ἀποκαλύπτουν μὲ πόσῃ ὑγείᾳ, μὲ πόσῃ μεστότητι εἶχε κυφορήσει καὶ τῆς πολιτικῆς συνειδήσεως τὸ ἔμβρυο, ἡ μεγάλη Μητέρα, πὸν δὲν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὴν Ψυχὴ τοῦ Γένους!

Τὸ συνολικὸ ἀντίκρουσμα τοῦ μαχομένου γιὰ τὴν ἐλευθερίᾳ του Γένους, ἡ καθολικὴ ἐποπτεία τῆς διαθέσεως καὶ τῆς ἐξαντλήσεως ὄλων τῶν δυνάμεων του ὑπὲρ τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος, μᾶς προσφέρουν εἰκόνα κλασικῆς λιτότητος καὶ θαυμαστοῦ μέτρου, στήν ὁποία θὰ ταίριαζε γιὰ ἐπιγραφὴ ὁ στίχος τοῦ Πινδάρου: «Βουλὰὶ γερόντων καὶ νέων ἀνδρῶν ἠρίστευον αἰχμαί».

Ἀποσυρθῆτε στὸ ἠθικὸ κορφοβοῦνι, πὸν ὑψώνει μεσοῦρανα τὸ 21, κοινωνῆστε στήν ψηλὴ του πηγὴ τὸ πενταδρόσερο νᾶμα τοῦ ἰδεαλισμοῦ του καὶ ἀπὸ τὸ περήφανο ἐκεῖνο καρποῦλι ιδέστε νὰ προβάλλεται στὸ ἄπειρο πανοραματικὰ ἢ ἱστορικὴ μας μεγαλογραφία. Ποιὰ σταθερὴ συνέχεια! Ποιὰ πιστὴ συνέπεια! Ποιὰ εὐθύγραμμη πορεία! Ἀδιάκοπη δημιουργικὴ βίωσι, ἀκαταπόνητη σκυταλοδρομία ἰδεολογικῶν φορέων, ἀλλεπάλληλοι νικηφόροι τερατισμοὶ παλαιῶν νοημάτων καὶ ἀλλεπάλληλες ἀφετηρίες αἰτημάτων τῆς ζωῆς νέων! Ἡ σκυτάλη ὅμως πάντοτε ἡ αὐτὴ, σκυτάλη πνευματικὴ, συνδέουσα σ' ὅλη της τὴν μακραίωνα ἀγωνιστικὴ μεταφορὰ τὴν ἱερότερη παράδοσι μὲ τὴν παρθενικώτερη πρόοδο.

Παρατηρῶντας προσεκτικώτερα τὴν ἀνάπτυξι τῆς ἱστορικῆς μας μεγαλογραφίας θὰ ἰδοῦμε πόσον ἀρμονικὰ ζυγίζονται στὴ λαμπρότερη παράταξι, πὸν μπορεῖ νὰ ἀναπαραστήσῃ ἢ ἀνθρώπινη μνήμη, ὁ Κόδρος, ὁ Λεωνίδας, ὁ Μεγαλέξανδρος, ὁ Νικηφόρος Α', ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος, ὁ Γεώργιος Α' — Βασιλεῖς ὅλοι τῶν Ἑλλήνων, θυσιασμένοι στήν ἴδια πολιτιστικὴ ιδέα.

Θὰ ἰδοῦμε ἀκόμη πόσον ἐπιβλητικὰ παραστέκονται στήν πιὸ σεβάσιμα χορεία, ὡσὰν νὰ ἐκφέρουν ἰδιοχείρως τὰ τιμιώτερα Ἁγία τῶν Ἁγίων τῆς

ἐνδοξότερης Μυσταγωγίας, ὁ Γρηγόριος Ε', ὁ Σαλώνων Ἡσαΐας, ὁ Ρωγῶν Ἰωσήφ, ὁ Κύπρου Κυπριανός, ὁ Γρεβενῶν Αἰμιλιανός, ὁ Χρυσόστομος Σμύρνης, ἱεράρχες ὅλοι τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τῆς Ἐλευθερίας ἐθνομάρτυρες.

Θὰ ἰδοῦμε, τέλος, πόσον ἀδιάθλαστα εὐθυγραμμίζονται στὸ περιστύλιο τοῦ Ἐθνικοῦ Πανθέου ὁ Ὅμηρος, ὁ Αἰσχύλος, ὁ Σωκράτης, ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Πλήθων Γεμιστός, ὁ Μέγας Βασίλειος, ὁ Χρυσόστομος, ὁ Γρηγόριος Ναζιανζηνός, ὁ Ἀδαμάντιος Κοραΐς, ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις — κορυφαῖοι τελετουργοὶ τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ πνεύματος.

Τὸ θέαμα εἶναι ἀπέραντο. Τὸ πανόραμα εἶναι ἀτέλειωτο. Θαμπώνει τὰ μάτια. Ζαλίζει τὴ σκέψι. Καὶ στοῦ πιστοῦ ἱεροφάντη τὴ μυστικὴ ἀκοὴ ἀντιλαλοῦν σὰ μουσικὸ ἀνάκρουσμα κάποιοι σχεδὸν ὁμοιόμορφοι ἱστορικοὶ ψυθυρισμοί, πὸν ἐπαναλαμβάνουν τὸ ἴδιο πάντοτε ἰδεολογικὸ θέμα. Τὸ «Μολὼν Λαβέ» τοῦ Λεωνίδα, τὸ «Τὴν Πόλιν οὐ δίδω σοι» τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, τὸ «Ἄν θέλετε τ' ἄρματά μας, ἐλάτε νὰ τὰ πάρετε» τῆς Φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου, ἀνήκουν στὴν ἴδια μουσικὴ φράσι τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐμβατηρίου τῆς Ἐλευθερίας.

Ἡ Ἑλλὰς ἢ μία, ἢ ἐνιαία, ἢ ἀδιαίρετη, ἢ ἀδιάσπαστη, ἀπαλλαγμένη ἀπὸ τὰ φυλετικὰ τῆς ἐλαττώματα τῆς φιλοπρωτίας καὶ τῆς διχοστασίας, φορτισμένη ἀπὸ τίς ἐθνικὲς τῆς ἀρετές, τῆς φιλοπατρίας, τῆς φιλομανθείας, τῆς ἀνδραγαθίας, λάμπει σὰν διαμάντι στὸ ἐσωκάρδιο τοῦ ὁποίου συντήκονται ὅλες οἱ ἠθικὲς ἀξίες ὅταν γυμνῆ, παρθενικῆ, ἄχραντη προβαίνει ἐνεργητικὰ στὸν ἱστορικὸ στίβο ἢ Ψυχῇ τοῦ Γένους. Καὶ προβαίνει πάντοτε γιὰ νὰ θαυματουργήσῃ. Ἄν ἢ προβολὴ τῆς στὰ μεγάλα χρόνια τοῦ 1821 εἶχεν ἀφθαστην ὄντως μεγαλοπρέπεια, δὲν ὑπέστησε καθόλου σὲ ἠθικὴ ἀκτινοβολία οὔτε στοὺς ἐνθουσιώδεις ἀπελευθερωτικὸς πολέμους τοῦ 1912-1913, ὅταν μεγαλοφυοῦσαν οἱ συνασπισμένους μεγαλοφυῆς τοῦ Στρατηλάτη Βασιλέως Κωνσταντίνου καὶ τοῦ Ἐθνάρχου Ἐλευθερίου Βενιζέλου, οὔτε στὴν πολυθρόνητη καὶ πολυθρήνητη Μικρασιατικὴν Ἐκστρατεία τοῦ 1920-1922, οὔτε στὸν ἐπικὸν ἀμυντικὸ πόλεμο τοῦ 1940-1941, ὅταν ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος Β' καὶ ὁ Κυβερνήτης Ἰωάννης Μεταξᾶς ἀντέταξαν τὸ βαρύνον «ὄχι!». Ὅπως δὲν ὑστερεῖ ἀκόμη σήμερον στὸν εὐγενῆ ἀγῶνα τοῦ

Κυπριακοῦ Λαοῦ. Διότι ἡ Ψυχὴ τοῦ Γένους καὶ πάλι διεξάγει στὴ μαρτυρική μας Μεγαλόνησο τὸν ἄνισον ἀγῶνα τῆς Ἑλευθερίας. Αὐτὴ μὲ τὴ θεϊκὴ της πίστι, μὲ τὴν πρωτόγονη ὁρμὴ της, μὲ τὴν ἀνεξάντλητη καρτερία της ὀδηγεῖ τοὺς ἥρωες καὶ τοὺς μάρτυρες στὴν τελικὴ Νίκη, ποὺ εἶναι βέβαιη, ὅσο βέβαιη εἶναι τῆς Ἑλευθερίας ἡ ἀκατανίκητη σαγήνη. Λαός, ποὺ στὰ στήθη του ἀναψε σφοδρὸς τῆς Ἑλευθερίας ὁ ἔρωσ, δὲν ἔχει ἄλλην ιστορική διεξοδὸ ἢ θὰ τὴν κατακτήσῃ ἢ θὰ ἀποθάνῃ. Ἀλλὰ δὲν πεθαίνουν ποτὲ λαοὶ ποὺ στοὺς μυχοὺς τῆς ὑπάρξεώς των ἀγρυπνεῖ, προσεύχεται, ἱερούργει ἡ Ψυχὴ τοῦ Γένους.

Στὸν Πανηγυρικὸν μιᾶς ἔνδοξης ἡμέρας ὡσὰν τὴ σημερινὴ δὲν ταιριάζουν ἔλεγχοι καὶ μεμψιμοιρίες, κατηγιασμοὶ καὶ δεοντολογίες. Ταιριάζει μόνον χαρμόσυνη μνήμη καὶ ἀπέραντος αἴνος. Τῇ μνήμῃ ἀνακαλῶ καὶ τὸν αἴνον ἀναπέμπω. Προσπαθῶ νὰ ὑμνήσω ὄχι μόνον τὰ εὐώδη ἄνθη, τοὺς εὐγενεστοὺς καρπούς, τὰ παιγνιδιάρικα φύλλα, τοὺς εὐλύγιστους κλάδους, τὸν ἀσάλευτο κορμὸ — τὰ χτυπητὰ τοῦτα στολίσματα τῆς φανερῆς ζωῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Δένδρου —, ἀλλὰ καὶ τῆς μυστικῆς ζωῆς του τὴν ἀφανέρωτη οὐσία. Τῇ ρίζα θέλω νὰ ὑμνήσω τὴν κρυφὴ, ποὺ κι' ἂν ὅλα τ' ἄλλα μαραθοῦν, μαδήσουν, κεραυνωθοῦν, αὐτὴ εἶναι ἀκόμα ἱκανὴ ν' ἀνεβάσῃ ἀπὸ τὰ ἔγκατα τοῦ Κόσμου ζωοποιοὺς χυμοὺς καὶ ἀνθοφόρες δυνάμεις. Τὴν Ψυχὴ τοῦ Γένους λαχταρῶ νὰ δοξολογήσω, τὴν αὔλη αὐτὴ κιβωτὸ τῶν ἠθικῶν του ἀξιῶν, ποὺ κανένας κατακλυσμὸς δὲν μπορεῖ νὰ τὴν καταποντίσῃ.

«Φῶς ἰλαρὸν» ἀκτινοβολεῖται ἀπὸ ἐνδότατα, ἀνεξερεύνητα βάθη. Καὶ δὲν εἶναι δύσκολο νὰ συνειδητοποιήσωμε στὴ λάμπι του τὴν ιστορική τοῦ Ἑλληνισμοῦ Μοῖρα. Ἡ χρυσῆ, ἀλύμαντη σφραγίδα τῆς καλῆς αὐτῆς Μοίρας δὲν εἶναι ἀποτυπωμένη στὰ φθαρτὰ κορμὰ τῶν περαστικῶν γενεῶν, ἀλλὰ στὴν ἀφθαρτὴ ψυχὴ τοῦ ἄχρονου Γένους. Αὐτὴ, ἂν εἶναι φυλαχτὸ μας καὶ πυξίδα μας, δὲν θὰ χάσουμε σὲ καμμιά μας πορεία τὸν πολικὸν ἀστέρα τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, δὲν θὰ βρεθοῦμε σὲ κανένα μας σταθμὸ ἔξω ἀπὸ τοὺς κόλπους τοῦ εὐμενοῦς Θεοῦ τῶν Πατέρων μας.

Ἄς ἀντιμετωπίζουμε τὰ σύγχρονα αἰτήματα τῆς ζωῆς χωρὶς νὰ νεκρώνουμε τὰ κληρονομημένα μας βιώματα καὶ χωρὶς νὰ ὑποστέλλουμε τὰ

πατροπαράδοτα ιδανικά μας. "Ας ἀντιλοῦμε ἀενάως εὐκρασία, εὐρωστία, εὐ-
 πνοια ἀπὸ τὶς ἀστείρευτες πηγὲς τοῦ Γένους μας. Πηγὴ γάρραρη καὶ λα-
 γαρή ἀπὸ τὶς πλουσιώτερες, πηγὴ μεγάλη, στήν ὁποία στραγγίζουσι καὶ
 ἀνανεώνονται ὅλα τὰ νάματα τοῦ Ἑλληνοχριστιανισμοῦ, εἶναι ἡ ἐποποιΐα
 τοῦ 1821. "Ας μὴ λησμονοῦμε ποτὲ ὅτι τὸ κοσμοϊστορικὸ ἐκεῖνο μεγαλοῦρ-
 γημα ὀφείλεται στὸ Γένος. Μὲ ἄλλα λόγια, στὸ αἶμα τὸ ἑλληνικὸ ποὺ δὲν
 μολύνεται, στὸ μεδοῦλι τὸ Ἑλληνικὸ ποὺ δὲν νεροουλιάζει, στὸ κόκκαλο τὸ
 Ἑλληνικὸ ποὺ δὲν σαπίζει, στὸ νεῦρο τὸ Ἑλληνικὸ ποὺ δὲν σπάζει, στὸ
 πνεῦμα τὸ Ἑλληνικὸ ποὺ δὲν ἀμαυρώνεται, στὸ φρόνημα τὸ Ἑλληνικόν, ποὺ
 δὲν ταπεινοῦται!

Συνειδησί μας καὶ πίστι μας, ἠθικὸ μας ἔρμα καὶ ὑψωτικὴ μας δύ-
 ναμι, τὸ φωτεινὸ μας ἄς εἶναι γινῶθι ὅτι τὴν ἀκατάβλητη ἱστορικὴ μας ἀν-
 τοχή καὶ τὴν ἀκατάλυτη πολιτιστικὴ μας δημιουργία τὰ ὀφείλομε ἀποκλει-
 στικὰ στήν κορυφαία Ἱερεία τοῦ μυστικοῦ Βωμοῦ τῆς Πατρίδος μας, τὰ
 ὀφείλομε στήν Ψυχὴ τοῦ Γένους!

ΕΚΘΕΣΙΣ

ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΠΟΝΕΜΟΜΕΝΟΥ ΑΡΙΣΤΕΙΟΥ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ΑΝΑΓΝΩΣΘΕΙΣΑ

ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΗΝ ΣΥΝΕΔΡΙΑΝ ΤΗΣ 24^{ης} ΜΑΡΤΙΟΥ 1958

Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἐορτάζει κατ' ἔτος μετὰ σύμπαντος τοῦ Ἑλληνικοῦ τὴν μεγάλην ἐθνικὴν καὶ θρησκευτικὴν ἐορτήν, καθ' ἣν ἡ εὐλογία τοῦ Θεοῦ καθηγίασε τὸν ἀγῶνα τῶν Ἡρώων τοῦ 21 ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς Πατρίδος, ὡς ἄλλοτε εὐαγγελίσθη τὴν σωτηρίαν τοῦ κόσμου διὰ στόματος τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ πρὸς τὴν Παρθένον.

Ἀλλὰ καὶ τὰ ἴδια αὐτῆς γενέθλια ἐορτάζει ἡ Ἀκαδημία κατὰ τὴν αὐτὴν μεγάλην ἡμέραν, καθ' ἣν συνετελέσθη ὁ συνοικισμὸς τῆς Ἑλληνικῆς ἐπιστήμης ἐν τῷ παγκάλῳ τούτῳ καὶ σεμνῷ πνευματικῷ ἰδρύματι.

Τὰ ἐκ τῆς τριπλῆς ταύτης, οὐχὶ δ' ἐκ τυχαίας συμπτώσεως προελθούσης ἐπετείου ἀγαθὰ μετ' εὐλαβείας ἀναπολοῦν τὸ ἡμέτερον ἴδρυμα ἔκρινε καλὸν νὰ θεσπίσῃ, ὅπως, κατὰ τὴν πρώτην ταύτην τοῦ ἔτους πανηγυρικὴν συνεδρίαν στρέψῃ τὴν προσοχὴν αὐτοῦ οὐχὶ μόνον πρὸς τὸ ἐγκώμιον τοῦ ἡρωϊκοῦ ἀγῶνος ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ἐπιβράβευσιν τῶν πνευματικῶν ἀξιῶν τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, διὰ τῆς ἀπονομῆς τοῦ Ἀριστείου τῶν Ἐπιστημῶν, τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν Καλῶν Τεχνῶν, ὅπερ, δυνάμει τοῦ ἀρθροῦ 113 τοῦ περὶ αὐτῆς ὀργανικοῦ νόμου, ὑπέχθη ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Ἀκαδημίας.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων τριῶν εἰδῶν Ἀριστείων, ἅτινα προεκηρύχθησαν κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1957, μόνον τὸ τῶν Γραμμάτων ἀπένευμεν ἐφέτος ἡ Ἀκαδημία. Συμφώνως δὲ πρὸς τὸν κανονισμὸν τὸ Ἀριστεῖον τοῦτο ἀπονέμεται εἰς ἐκεῖνον, ὅστις «πρὸς τῷ συνόλῳ τῆς προγε-

νεστέρας αὐτοῦ σπουδαίας ἐργασίας συνέβαλε μεγάλως καὶ δι' ἔργου ἐκδοθέντος κατὰ τὴν παρελθοῦσαν τετραετῆ περίοδον, ὑπὲρ πάντα ἄλλον εἰς τὴν πρόοδον τῆς λογοτεχνίας ἐν Ἑλλάδι».

Τὰ ἀνωτέρω προσόντα ἢ οἰκεία τάξις ἐγνωμάτευσεν ὅτι συνεκέντρωνεν ὑπὲρ πάντα ἄλλον, ἐφέτος, ὁ κ. **Παναγ. Κανελλόπουλος**: ὄθεν καὶ προέτεινεν αὐτὸν εἰς τὴν Ὀλομέλειαν, ἣτις νιοθετήσασα τὴν γνώμην τῆς Τάξεως, ἀπεφάσισεν, ὅπως ἀπονείμῃ εἰς αὐτὸν τὸ Ἀριστεῖον τῶν Γραμμάτων.

Ὁ κ. Παν. Κανελλόπουλος ἐξέδωκε κατὰ τὰ τέσσαρα τελευταῖα ἔτη τὰ ἐξῆς ἔργα: «Μεταφυσικά προλεγόμενα», «πέντε ἀθηναϊκοὶ διάλογοι, τὸ τέλος τοῦ Ζαρατούστρα», καί, ἐσχάτως, τὸ «Γεννήθηκα στὰ 1402».

Πρόκειται περὶ ἐπιβλητικῆς ἐργασίας ἐρχομένης νὰ προστεθῆ εἰς ἀξιόλογον προγενεστέραν πνευματικὴν παραγωγὴν τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως ὡς εἶναι «ἡ Ἱστορία τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος», «ὁ Χριστιανισμὸς καὶ ἡ ἐποχὴ μας» καὶ ἄλλα. Διὰ τῶν ἔργων τούτων ὁ κ. Κανελλόπουλος ἐπιτυγχάνει τὸ μέγα ἄθλημα νὰ ἐναρμονίζῃ τὸν φιλοσοφικὸν στοχασμὸν πρὸς τὴν χάριν τῆς ἀφηγήσεως καὶ τοῦ διαλόγου. Κινεῖται ἀνέτως εἰς τὰ πλέον ἐκτεταμένα πεδία τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως καὶ κέκτηται τὸν ἐξοπλισμὸν, τὸν ὁποῖον ἀπαιτεῖ μία κριτικὴ στάσις ἐναντι τῆς ἱστορίας καὶ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων. Γράφει τὸ βιβλίον «ὁ χριστιανισμὸς καὶ ἡ ἐποχὴ μας», ὡς παιδαγωγὸς καὶ πολιτικὸς, ἀλλὰ καὶ ὡς ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ἐξομολογεῖται τὰς ἀγωνίας του καὶ τὰ βαρῆα προαισθήματά του. Θέλει νὰ μετρήσῃ τὴν ἐποχὴν του πρὸς μεγάλα ἠθικὰ μέτρα, ὅπως ὁ Χριστός, ἡ Σταύρωσις, ὁ Θάνατος, ὁ Πόνος, ἡ Πίστις. Πέρυσιν ἔγραψε «τὸ τέλος τοῦ Ζαρατούστρα» συνεχίζων μετὰ τόλμης τὰ βήματα τοῦ Νιτσεϊκοῦ ὑπερανθρώπου καὶ ὀδηγῶν αὐτὰ εἰς νέους, ἀπροβλέπτους, ἰδικούς του δρόμους. Πρὸ τριῶν μόλις μηνῶν ἐξέδωκεν εἰς ὀγκώδη τόμον τὸ τελευταῖον λογοτεχνικῆς μορφῆς ἔργον του τὸ ἐπιγραφόμενον «Γεννήθηκα στὰ 1402». Τὸ ἔργον αὐτὸ εἶναι μία λαμπρὰ σύνθεσις ἀφηγηματικοῦ λόγου καὶ ἱστορίας. Ὁ 15^{ος} αἰὼν, ὁ ὅσον σημαντικὸς διὰ τὸ ἐλληνικὸν Γένος προβάλλει ἐπιβλητικὸς ἀπὸ τὰς σελίδας αὐτοῦ τοῦ βιβλίου ὡς καὶ ἀπὸ τὰ παρεμβαλλόμενα κείμενα τῶν πηγῶν. Τὸ Ἕθνος ἔχει ἀνάγκην, μάλιστα εἰς δυσκόλους στιγμάς, ὅπως εἶναι

καὶ ἡ σημερινή, νὰ ἀνατρέχη εἰς τὸ παρελθόν του μὲ τρόπον γόνιμον, ὅχι ὡς νὰ ἀποκαλύπτῃ τάφους.

Δι' αὐτοῦ τοῦ γονίμου τρόπου ἀντικρούζει τὴν ἱστορίαν τοῦ Γένους ὁ Παναγ. Κανελλόπουλος καὶ ἀναμετρεῖται πρὸς θέματα ὑψηλά. Δὲν διστάζει εἰς κείμενον αὐτοβιογραφουμένου ἤρωος τοῦ 1402 νὰ χρησιμοποιῇ, διὰ νὰ φωτίσῃ καλύτερον τὴν ἐποχὴν, τὴν βοήθειαν μεταγενεστέρων καὶ συγχρόνων ἐρευνητῶν. Τοιοῦτοτρόπως κάμνει περισσότερον ἰδικὴν του καὶ ἰδικὴν μας τὴν ἐποχὴν αὐτήν.

Διὰ τοῦ συνόλου τῆς ἐργασίας του ὁ κ. Παναγ. Κανελλόπουλος ἀνεδείχθη μία ἀπὸ τὰς πλέον ἐπιβλητικὰς φυσιογνωμίας τοῦ καιροῦ του, ἐφ' ᾧ καὶ ἔτυχε τῆς ὁμοθυμῶν ἀναγνωρίσεως τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν διὰ τῆς εἰς αὐτὸν ἀπονομῆς τοῦ Ἀριστείου τῶν Γραμμάτων, ὅπερ καὶ παρακαλεῖται ὅπως προσέλθῃ ἵνα παραλάβῃ ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ κ. Προέδρου.